

Scientific Journal

VIRTUS

#43, April, 2020
published since 2014

2020

УДК 37.012:930(045)

Розман І.І.,

*к.пед.н., доцент, Мукачівський державний університет, rozmanii@ukr.net**Україна, м. Мукачєво*

ЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІСТИКИ

У статті наголошено на появі нових біографічних видань, словниково-біографічних матеріалів. Закцентована увага на те, що у науковій обіг введено нову інформацію історико-біографічного характеру, що сприяє виявленню нових імен та більш повних і достовірних відомостей про діячів української історії, науки та культури.

Ключові слова: довідник, джерелознавча база, історико-педагогічна наука, біографістика.

Постановка проблеми. Продемонструвати значення джерелознавчого аспекту для дослідження педагогічної біографістики.

Мета роботи – досліджувати розробку питань джерельної бази української біографістики.

Виклад основного матеріалу. Від середини XIX – на початку XX ст. посилюється інтерес до біографічних видань серед навчальних закладів України, які згодом набирають особливого розмаху. Розпочинається активне видання словниково-біографічних матеріалів у Києві, Одесі, Харкові, Ніжині. Помітним явищем у розвитку біографічних досліджень стала фундаментальна праця В. Аскоченського «*Киев с древнейшем его училищем Академию*» в двох частинах (К., 1856). Подальшого розвитку набувають історико-біографічні дослідження в університеті св. Володимира. Так, з нагоди 25-річчя університету В. Шульгін видає книгу «*История Университета св. Владимира*» (СМб., 1860), де здійснено першу спробу написання біографічних нарисів про викладачів філософського факультету. М. Володимирський-Буданов продовжив цю традицію, видаючи «*Историю Университета св. Владимира*» (Л., 1884), де подав матеріали про становлення та розвиток університету приблизно за 20 років, а також значну частину видання присвятив науково-педагогічній діяльності професорів університету українських культурних та історичних діячів регіонального рівня: «600 імен Великої Волині» (Острог, 1993); «*Біографічний словник Прикарпаття*» (Івано-Франківськ, 1993); Пшеничний М. «*Історичні постаті Черкашини*» (Черкаси, 1994); Данилюк Д. «*Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.)*» (Ужгород, 1997); Горний М. «*Українці Холмщини та Підлашя: Видатніші особи XX століття*» (Львів, 1997); «*Митці Буковини: Енциклопедичний довідник*» (Чернівці, 1998) та ін. [1, 4].

Продовжують виходити започатковані раніше та нові біографічні серіальні видання – «*Бібліографія вчених України*» (НАН України), «*Українська журналістика в іменах*» (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України) «*Бібліографія вчених Одеського університету*» (Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова), «*Відомі діячі української книги*», «*Повернуті імена*» (Національна парламентська бібліотека України), «*Українські вчені-аграрії XX ст.*» (Українська академія аграрних наук), «*Книга пам'яті України*», «*Книга скорботи*», «*Харківський біографічний словник*», видання типу «*Хто є хто*» [5].

В останнє десятиліття XX ст. українська біографістика істотно збагатилася знаннями, у науковий обіг введено нову інформацію історико-біографічного характеру, що сприяло виявленню нових імен та більш повних і достовірних відомостей про діячів української історії, науки та культури, які своїми життями та діяльністю сприяли примноженню досягнень України.

Напрацювання в галузі української біографістики створили необхідну наукову базу для укладання багатомного енциклопедичного «*Українського біографічного словника*», роботу над яким розгорнуто в інституті біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – національному науково-дослідному біографічному центрі. У 1993 р. розроблено проєкт концепції «*Українського біографічного словника*». Упродовж останніх років в Україні спостерігається бурхливий розвиток біографістики, що зумовило необхідність та актуальність інформаційно-бібліографічного забезпечення цієї спеціальної галузі історичної науки. На часі створення відповідної довідково-бібліографічної бази, яка б сприяла розв'язанню проблеми забезпечення загальнодоступності друкованої інформації в галузі біографістики.

Щоб зробити джерела з української біографістики доступними, потрібно мати про них достовірну інформацію. До цього часу добір джерел біографічних досліджень істотно ускладнювався насамперед через відсутність їх скільки-небудь повного обліку та брак узагальнюючих праць, які б орієнтували у використанні цих документів. До сьогодні в Україні не існувало спеціальних ретроспективних та поточних бібліографічних покажчиків, які б систематизували відомості саме про біографічні джерела. У той же час масив загальних та спеціальних бібліографічних покажчиків, попри наявність у багатьох з них розділу «*Персоналії*» або «*Біографії*», не може задовольнити усіх існуючих у цій галузі потреб [2].

Одним з головних напрямків діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ), як єдиної в Україні профільної наукової інституції у цій галузі, є розробка питань джерельної бази української біографістики. Інститутом здійснюється систематичне ретроспективне вивчення цього фонду документальних джерел, започатковано та ведеться послідовне ...наповнення комп'ютерної бази даних «*Джерела національної біографістики*», яка в свою чергу є складовою унікальної комп'ютерної бази з бібліографічної інформації.

Загальна риса джерелознавчих фондів України у Центральному державному історичному архіві у м. Львів є наявністю широкого спектру епістолярії. Навіть поверховий аналіз прізвищ, які зафіксовані у назвах справ, дозволяє нам говорити про існування наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст. особистих стосунків між двома-трьома десятками відомими педагогами, вченими, культурно-освітніми діячами різних регіонів України. Зокрема: В. Барвінським, О. Барвінським, В. Бачинським, І. Боберським, А. Вахняниним, С. Гайдучком, Ю. Гладилевичем, Я. Гординським, І. Гриневським, М. Грушевським, Д. Дорошенком, М. Драгомановим, В. Кисілевським, О. Кисілевською, О. Кобилянською, І. Крип'якевичем, А. Крушельницьким, В. Левицьким (Василь Лукач), Б. Лепким, О. Маковеем, К. Малицькою, В. Пачовським, І. Огієнком, В. Охримовичем, С. Русовою, Й. Сліпим, К. Студинським, К. Трильовським, Ю. Федьковичем, І. Франком, Г. Хоткевичем, В. Щуратом й ін. [1-3].

Надзвичайно неосязний і менш опрацьований з позицій педагогічної біографістики масив джерельних матеріалів зосереджений у відділі рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника. Серед упорядкованих у ньому наприкінці 80-х рр. XX ст. близько 175 особових фондів (їхнє формування продовжується), близько 2/3, згідно з нашими підрахунками, належить особам, які заслуговують на дослідження як педагогічні персоналії.

З них для предметного аналізу було відібрано 25 особових фондів знаних і маловідомих українських і польських діячів – педагогів, учених, просвітників, викладачів, професорів університетів і гімназій, шкільних урядовців, учителів, чия діяльність припадає на період від 30-х рр. XIX до 60-ті рр. XX ст. [3].

Обсяги цих фондів коливаються від 150 до 10 тис. аркушів, як у фонді визначного історика педагогіки Ф. Науменка, тож і їхня змістова наповненість є різною. Серед них переважають біографічні джерела (автобіографії, спогади, особово-облікові документи тощо) та матеріали навчально-методичного забезпечення, що відображають навчальну, відтак викладацьку працю діячів у гімназіях, семінаріях, університетах.

Отже, джерелознавчий аспект є важливим складником методології педагогічної біографістики. Він становить документальну основу дослідження та обумовлює його структуру, змістову наповненість, об'єктивність і обґрунтованість теоретичних положень і висновків.

При розв'язанні джерелознавчих проблем необхідно, по-перше, вирізнити документальні джерела, що є носіями фактографічної інформації, від історіографічних джерел, які репрезентують науково-аналітичний доробок біографів. По-друге, при розробці класифікацій джерельного корпусу конкретних студій слід спиратися на ознаки і критерії, які комплексно структурують різновидові документальні матеріали. По-третє, автори мають усвідомлювати потребу нагромадження оптимального і достатнього для розв'язання дослідницьких завдань обсягу джерельних матеріалів, позаяк говорити зібрання «повної і вичерпної» джерельної бази дослідження можна лише умовно. Предметом посиленої уваги істориків педагогіки мають стати особові фонди центральних і обласних архівних, бібліотечних і наукових установ,

де зберігається значний і малодосліджений масив цінних джерельних матеріалів про знаних і маловідомих діячів, педагогічних персоналії. Власне спогади-мемуари (спогадова література), мають як загальні, властиві всій мемуаристиці, так і свої особливі риси. В їхній структурі виразніше, ніж в автобіографії, виокремлюються біографічна і «подієва» складові, які, залежно від стилю викладу матеріалу, можуть перетинатися. Серед інших видів джерел особового походження вони мають найбільший суб'єктивний, нерідко відверто тенденційний характер, тому їхнє використання потребує прискіпливого з'ясування мотивів написання твору, ідейних і світоглядних поглядів автора, його ставлення до описуваних подій, процесів, діячів, джерела і ступінь поінформованості тощо [2].

Чим більшою є часова відстань між подіями і написанням спогадів, тим більшою є вірогідність «помилки пам'яті», мимовільних викривлень, які слід відрізняти від свідомих фальсифікацій і рефлексивних спотворень. Науково-пізнавальне значення спогадів зростає завдяки використанню мемуаристом різних джерельних матеріалів, особливо, якщо вони втрачені або недоступні досліднику, для якого, за будь-яких обставин, значний або й головний інтерес становлять висловлені в них оціночні характеристики.

Виходячи з видового розмаїття спогадів, що використовуються в історико-педагогічній біографістиці, пропонуємо їхній поділ на такі групи: а) твори, авторами яких є самі педагоги; б) спогади, в яких відображена життєдіяльність педагогічних персоналії; в) присвячені їм портретні спогади членів родини, колег, соратників (т. зв. посмертні спогади); г) «спогади-автопортрети»; г) спогади про функціонування окремих навчальних закладів. Попри умовність такого групування, воно увиразнює змістовно-видові особливості цього виду особового джерела, тож слугує за основу послідовності його вивчення [5].

Висновок. Аналіз національного фонду спогадової літератури та ступеня її використання як джерела історико-педагогічних досліджень, зокрема у галузі біографістики, дозволяє зробити два наступні висновки. По-перше, у випадках, коли досліджувана персоналія залишила після себе мемуарну спадщину (включно зі щоденниками, епістолярієм тощо), вона стає одним із основних інформативних джерел для реконструкції її життєвого шляху, а також вивчення творчої спадщини. По-друге, мемуаристика загалом доволі активно використовується для з'ясування різних аспектів наукової проблеми, однак, спогадів, які безпосередньо належать педагогам (а не особам, які вивчаються як педагогічні персоналії) є відносно небагато. Тож саме на них зосереджуємо увагу.

Література

1. Адаменко О.В. *Методологічні засади аналізу історії розвитку педагогічної науки// Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія/ за заг. ред. В.С. Курила, Є.М. Хрикова. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2003. С.127-153.*
2. Березівська А.Д. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. Українська біографістика = Biographistica ucrainica. К., 2015. Вип. 12. С.283–295.*

3. Бібліографічний покажчик друкованих праць співробітників Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2000 – 2007 роки: у 2 ч. Вип. 6. Ч. 2 / ред-кол. А.В. Савенкова та ін.; укл. Н.І. Тарасова та ін. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 562 с.

4. Брайчевська О.А., Ляшко С.М., Чижко В.С. Про традиції та джерелознавчу базу національної школи біографістики (кінець Х – початок ХХ ст.). Українська біографістика: зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 29-44.

5. Варшавчик М.А. Історіографічні джерела. Джерелознавство історії України: довідник / за ред. М. Варшавчика, Я. Калакура. Київ, 1998. С. 26-27

References

1. Adamenko O.V. Metodolohichni zasady analizu istorii rozvytku pedahohichnoi nauky// Metodolohichni zasady pedahohichnoho doslidzhennia: monohrafiia/ za zah. red. .S. Kuryla, Ye.M. Khyrykova. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa

Shevchenka», 2003. S. 127-153.

2. Berezivska L.D. Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V.O. Sukhomlynskoho yak intehrator i poshyrivach pedahohichnoho biohrafichnoho znannia. Ukrainska biohrafistyka = Biographistica ukrainica. K., 2015. Vyp. 12. S. 283-295.

3. Bibliohrafichni pokazhlyky drukovanykh prats spirobitnykiv Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Dragomanova za 2000–2007 roky: u 2 ch. Vyp. 6. Ch. 2 / redkol. L.V. Savenkova ta in.; ukl. N.I. Tarasova ta in. K.: Vyd-vo NPU im. M.P. Dragomanova, 2011. 562 s.

4. Braichevska O.A., Liasiko S.M., Chysiko V.S. Pro tradytsii ta dzhereloznavchu bazu natsionalnoi shkoly biohrafistyky (kynets Xfi – pochatok XfiXfi st.). Ukrainska biohrafistyka: zb. nauk. prats. Kyiv, 1996. Vyp. 1. С. 29-44.

5. Varshavchik M.A. Istoriohrafichni dzherela. Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy: dovidnyk / za red. M. Varshavchika, Ya. Kalakury. Kyiv, 1998. S. 26-27

Rozman I.I.,

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor Department of English Philology and Methods of Teaching Foreign Languages, rozmanii@ukr.net

Ukraine, Mukachevo

SIGNIFICANCE OF THE UKRAINIAN BIOGRAPHY SOURCE-BASE

The article emphasizes the emergence of new biographical editions, vocabulary and biographical materials. Attention is drawn to the fact that new information of historical and biographical character is introduced into the scientific circulation, which facilitates the discovery of new names and more complete and reliable information about the figures of Ukrainian history, science and culture.

Key words: handbook, source-base, historical-pedagogical science, biography.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>